

Милияна Каймакамова (София, България)

НОВО ИЗСЛЕДВАНЕ ВЪРХУ БЪЛГАРСКАТА СРЕДНОВЕКОВНА ИСТОРИЯ

Петър Ангелов. *Българската средновековна дипломация*. С., 1988. 193 с.

Монографичното изследване на отделни важни страни от държавния живот на средновековна България е една от основните задачи на съвременната българска медиевистика. Към тях принадлежи и проблемът за характера, съдържанието и целите на водената от държавата дипломация. Отделни негови аспекти са били обект на проучване от страна на К. Иречек, В. Златарски, П. Мутафчиев, П. Ников, Ив. Дуйчев, Д. Ангелов, П. Петров, В. Гюзелев, Г. Цанкова-Петкова, Ив. Божилов и др. Но в историческата наука все още липсва цялостното разглеждане на проблема за българската дипломатическа практика през средновековието като система, заемаща основно място във външнополитическата дейност на българската средновековна държава. В този смисъл монографичният труд на П. Ангелов идва да запълни една съществена празнина в марксистката ни историография.

Книгата се състои от увод, пет глави и заключение. Тя е написана въз основа на вещото познаване на разнообразия, макар и не дотам богат изворов материал, както и на основните чужди и наши публикации, свързани с проблемите на българската средновековна дипломация. Авторът достига до редица съществени наблюдения и изводи, които по наше мнение ще бъдат възприети не само от болшинството историци, но и от по-широкия кръг специалисти и читатели.

В увода авторът си е поставил за задача да разкрие основните характеристики на средновековната дипломация и в частност на българската. Както сочи П. Ангелов, типологическият анализ на средновековната българска дипломация „като система със свое самостоятелно място във външната политика на страната“ е основният предмет на неговия труд. Анализването на нейните най-важни елементи, посочването на връзката между тях и изясняването на основните фактори, които са оказали най-голямо влияние върху развитието им, заемат съществено място в неговото изследване.

В първата глава авторът прави извороведски преглед, чиято главна цел е типологическата характеристика на по-важните извори. Най-значително място в прегледа заема групата на актовия материал, представена от договорите, дипломатическата кореспонденция, донесения-

та, дарствените хрисовули, съборните и синодалните решения. Наред с отбелязването на произхода и стойността на отделните паметници е посочен и подходът при използването им като извори за дипломацията на средновековна България. Научната критика върху сведенията, направена от П. Ангелов, позволява да се изгради ясна представа за историческата стойност на запазените актове материал като най-значим източник за дипломатическа дейност на българските царе и техните посолства.

Информацията, която поднасят паметниците от посочената група, е допълнена от сведенията на останалите групи извори: хроники, истории, летописни разкази от български и чужд произход. Тези извори дават възможност българската дипломация да бъде преценявана в контекста на историческите условия, при които се е осъществявала. Направената характеристика на отделните извори ориентира много добре в кръга от данни, разкриващи съществените страни от българската средновековна дипломация.

Във втора глава е отделено място на дипломацията на славяни и прабългари в техния преддържавен период — VI—VII в. Авторът разглежда всички сведения, които дават византийските историци за проявите на първите дипломатически мисии на двата народа със своите близки и по-далечни съседи. Поспециално внимание е отделено на техните пратеничества до Византия. Във връзка с това са анализирани сведенията, които дават Прокопий Кесарийски, АгатиЙ Миринейски, Теофилакт Симоката, Менаандър, „Стратегиконът“ на Псевдо-Маврикий и др. Тук са разкрити особеностите на водените дипломатически преговори. Особено важно е, че авторът разглежда съдържанието на тези начални стъпки на дипломатическа дейност от страна на анти, славини и прабългари. Изразено е становището, че поради недостатъчния си дипломатически опит и стемежа си към материални изгоди тези народи не винаги са успявали да разгадаят двуличното поведение на империята спрямо тях (с. 35—38). Тази преценка за развоя на дипломатическата практика на славяни и прабългари проличава и при проследяването на другите ѝ прояви: взаимоотношения с останалите варварски на-

роди, живеещи близо до тях, главно с аварите, в отношенията между самите славянски племена, в естеството на въпросите, които са ставали обект на преговори между славяни, авари, прабългари и Византия. Очертани са и насоките на влиянието на византийската дипломация върху развитието на междуплеменните отношения (с. 39—41). Отчетено е влиянието на обществено-икономическото развитие на славяни и прабългари за разгръщането на тяхната дипломация. Като основни въпроси, които са били обект на преговори, авторът изтъква въпросите на войната и мира (с. 44). Направена е характеристика на прабългарските и славянските пратеничества в други страни и народи, както и на отношението на прабългари и славяни към чуждите пратеничества (с. 44—47).

Целите и принципите на българската средновековна дипломация са предмет на изследване в трета глава. Задачата на автора в нея е да се разкрият постоянните стратегически цели на българската външна политика, които се превръщат в основен двигател на дипломатическата дейност на страната. Сред тях като главна или „глобална“, както я определя П. Ангелов, се явява защитата и укрепването на териториалната цялост на държавата (с. 51—52). Нейното реализиране през различните периоди от развитието на средновековна България е изискувало използването на различни методи и средства. Първостепенното значение на посочената цел се е определяло от „наличието на относително постоянни етнополитически, военностратегически и търговско-икономически интереси, които българските владетели отстоявали в своята външна политика“ (с. 53).

Тясно свързани с тази „глобална“ цел са: получаването на авторитетно международно признание на властта на българските владетели, извоюването на самостоятелно положение на българската църква в системата на установената субординация на християнските църкви. От постигането на тези цели е зависело утвърждаването на политическата независимост и суверенитет на българската държава. Поради това тяхната реализация е изискувала не само усилена, но и умела дипломатическа дейност от страна на българските владетели.

Сред важните цели на дипломацията на средновековна България е посочена и тази, свързана с намирането на „средства и пътища“ за политическо влияние над нейните съседи“. Значимостта ѝ е мотивирана убедително. Спецелването на съседните държави за съюзници или пък осигуряването на техния неутралитет е гарантирало сигурността на българската държава (с. 54).

Въпросът за основополагащите принципи, от които се е ръководела българската средновековна дипломация, заема съществено място в посочената глава. Тяхното определяне е направено въз основа на прецизния изворов материал. Видно е, че в своята дипломация средновековна България се е ръководела от няколко принципа: търсенето на съюзник сред враговете на противника, запазването на относително равновесие на силите на Балканския

полуостров, намесата при определени случаи във вътрешните работи на съседните държави, използването на съперничеството между Цариградската и Римската църква. Типологията на всеки един от тях е извършена чрез проследяването на пътищата и средствата, които българската дипломация е използвала, за да достигне своите цели. С оглед на това подробно са разгледани съдържанието и задачите на договорите, които българската държава е сключвала през отделните периоди от своето съществуване (с. 55—69). Те са били основно средство за привличането на съюзници на държавата, необходими за осъществяването на нейните външнополитически цели.

Принципът за запазване на равновесието на силите на Балканския полуостров е анализиран с примери от международната дейност на Първата и Втората българска държава. Авторът разглежда най-характерните случаи, очертаващи пътищата на българската дипломация, които са били използвани за защита на интересите на страната от заплахата на назряващите антибългарски коалиции (с. 66—69). Посочените от автора примери го довеждат до един важен извод, който разкрива част от особеностите на българската дипломация. Според него „следването на принципа на равновесие по същество не е могло да доведе до трайно разрешаване на противоречията между България и нейните съседи. Неговото прилагане е било особено необходимо в такива моменти, когато страната не е била в състояние активно да противодейства на няколко фронта. От умението на дипломацията зависело да се прецени кога подобно равновесие ще бъде от полза за държавата и какви са конкретните пътища за неговото постигане“ (с. 69).

Спецификата на българската дипломация се откроява още по-ясно с анализирането на другите два нейни ръководни принципа: намесата във вътрешните работи на съседните държави и във взаимоотношенията между Римската и Цариградската църква. В тази част от труда са разгледани различни прояви от международната дейност на българските владетели Тервел, Борис, Симеон, Калоян, Михаил III Шишман и Иван Александър, насочени към разширение на българската държава и към утвърждаването на нейния международен престиж (с. 69—75).

Типологическата характеристика на отделните принципи, които българската дипломация е следвала в своето развитие, позволява на автора да заключи в края на посочената глава, че между тях не може да се направи рязко разграничаване. „Те са били взаимно свързани и обусловени помежду си, което по необходимост водело до тяхното едновременно осъществяване“ (с. 74).

Четвърта глава от монографията е посветена на идеологическите основи и аргументи в дипломатическите преговори (с. 80—146). Трябва да се посочи, че за пръв път в историографията се прави опит за типологизация на кръга от аргументи, които българските владетели са използвали в своите дипломатически контакти. Тяхното обособяване в самостоятелни групи е

извършено въз основа на сведенията в самите извори за дипломатическите преговори, водени между България и нейните външнополитически партньори. В зависимост от техния характер и практическа стойност П. Ангелов разграничава следните видове аргументи, чрез които се води дипломация от позиция на силата: религиозни, исторически, правно-етични, аргументи от друго естество (общият етнически произход на партньорите).

Един сполучлив опит в тази глава от труда представлява стремежът на автора да надникне в кулоарите на българската дипломация. Последният параграф от нея е посветен на изкуството да се лавира в дипломатическите преговори, което по същество разкрива хитростите, използвани в хода на дипломатическия диалог, който се е установявал между българската държава и нейните партньори (с. 132—140).

По наше мнение тази глава представлява най-съществената част от книгата, защото в нея се проследява процесът на формирането на дипломатическата практика в средновековна България. Анализирането на отделните видове аргументи показва, че тя се е изграждала под въздействието на социално-икономическото и културното развитие на държавата. Разкриването на различните фактори, имащи най-съществено значение и отражение върху подбора на аргументите в българската дипломация, са дали възможност на автора да я представи като важно явление в живота на средновековна България.

Пътищата и средствата, които са били използвани от българската държава за уреждане на дипломатическите ѝ отношения с другите държави, са проследени в последната глава от монографията (с. 147—181). Сред тях основно място са заемали срещите между владетелите. Посочени са и са анализирани случаите, при които дипломатическите преговори са се водили на най-високо равнище, т. е. между самите царе. Най-често те са се осъществявали при сключването на мирни договори. На основата предимно на сведенията от византийските извори е направен сполучлив опит да се създаде една конкретна представа за церемониала, който се е следвал при преговорите и дипломатическите срещи между пратениците. Потърсен е отговор и на такива важни въпроси, като

времметраенето на срещите, изборът на мястото на провеждане (с. 159—160). Според автора те са се определяли от конкретната обстановка, от естеството на водените преговори и от владетелското достойнство на преговарящите партньори. Този последен момент според П. Ангелов произтича от „различието в ранга на отделните владетели“, които си партнират в хода на преговорите. Това е причина, поради която византийският император в качеството си на „духовен баща“ на всички останали партньори, които са с по-нисък ранг и управляват по негово благоволение, не е посетил нито веднъж българската столица за водене на преговори, а от своя страна българските царе, като по-високо стоящи по ранг от сръбските крале, на свой ред също не са посещавали столичното седалище на Сърбия (с. 160—161).

В тази последна глава е отделено внимание и на видовете пратеничества, техни функции и състав. Авторът разграничава пратеничества с „куриерско-информаторска функция, които по същество са започвали дипломатическия диалог и са служели за неговото протичане от чисто техническа гледна точка“ (с. 162), и такива, които са били свързани със сключването на договори от различно естество. Специално внимание е отделено и на термините, които византийските, западните и старобългарските автори използват за назоваването на българските пратеници (с. 170—181). Интерпретирането на тези термини позволява на автора да направи съответното разграничение на ранга на българските пратеници, както и да определи техния социален състав.

Типологическият характер на изследването, както подчертава и самият автор, не изисква задължително строгото придържане към хронологическия принцип при разглеждането на фактическия материал. Поради това вероятно при анализирането на отделните елементи от българската дипломатическа практика в глава III и IV се забелязва неговото нарушение.

В заключение бих искала да подчертая, че монографичният труд на П. Ангелов представлява важно научно изследване върху зараждането и развитието на българската дипломация през Средновековието. Неговите научни достойнства и приноси дават основания той да се оцени като още един нов успех в развитието на българската марксистка медиевистика.